

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.303272.2252>

Analysis of the electoral system in the Islamic Republic of Iran

Investigation of injuries and solutions

Abstract

One of the important issues of the electoral system is recognizing its related harms. The purpose of this study is to identify the harms of the Iranian electoral system and provide effective solutions to eliminate these harms. For this purpose, the leading research seeks to answer the question, what are the harms of the electoral system of the Islamic Republic of Iran and the solutions to solve it? To answer this question, the Delphi method was used and researchers in three stages and in the form of a questionnaire, collected the views of ۱۵ professors of political science and social sciences in the field of elections. The views of these professors were analyzed and the findings showed that the most important harms of the Iranian electoral system are the weakness and inadequacy of the election laws; The lack of a party-centered system in the elections and the lack of effective oversight of candidates' campaign expenses. Also, taking into account the conditions and characteristics of Iran, a serious review or re-drafting of the election law in full; Strengthening the party-oriented system in the elections and efficient monitoring of the ceiling and the amount of candidates' propaganda expenses have been among the most important solutions proposed by the mentioned professors to eliminate the harms of the Iranian elections.

Keywords: elections, Pathology, Approach, Delphi method, Islamic Republic of Iran

تحلیل نظام انتخابات در جمهوری اسلامی ایران؛ بررسی آسیب‌ها و راهکارها

جلیل دارا^۱الهه صادقی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۴/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۶/۲

چکیده

یکی از مسائل مهم نظام انتخابات، شناخت آسیب‌های مربوط آن است. هدف این پژوهش، شناسایی آسیب‌های نظام انتخابات ایران و ارائه راهکارهایی کارآمد برای رفع این آسیب‌هاست. به همین منظور پژوهش پیش‌رو، بدنبال پاسخگویی به این پرسش است که آسیب‌های نظام انتخابات جمهوری اسلامی ایران و راهکارهای رفع آن کدام است؟ برای پاسخگویی به این پرسش از روش دلفی استفاده گردید و پژوهشگران در طی سه مرحله و در قالب پرسشنامه، دیدگاه‌های ۱۵ نفر از اساتید رشته علوم سیاسی و علوم اجتماعی را در حوزه انتخابات جمع‌آوری نمودند. دیدگاه‌های این اساتید مورد تحلیل قرار گرفت و یافته‌ها نشان داد که مهمترین آسیب‌های نظام انتخابات ایران، ضعف و نارسایی قوانین انتخابات؛ فقدان نظام حزب‌محور در انتخابات و عدم نظارت کارآمد بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدهاست. همچنین با لحاظ کردن شرایط و ویژگی‌های کشور ایران، بازنگری جدی یا تدوین مجدد قانون انتخابات به صورت کامل؛ تقویت نظام حزب‌محور در انتخابات و نظارت کارآمد بر سقف و میزان هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها از مهمترین راهکارهای پیشنهادی اساتید مذکور برای رفع آسیب‌های انتخابات ایران بوده است.

کلمات کلیدی: انتخابات، آسیب‌شناسی، راهکار، روش دلفی، جمهوری اسلامی ایران

^۱دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه تربیت مدرس

J.dara@modares.ac.ir

^۲دکتری علوم سیاسی از دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول)

E_sadeghi1986@yahoo.com

انتخابات، یک فرایند تصمیم‌گیری رسمی است که طی آن شخص یا اشخاصی، جهت احراز مناصب رسمی به مدت معلوم از طریق مراجعه به آرای عمومی، انتخاب می‌شوند. در جامعه سیاسی ایران حدود یکصد سال از حضور رسمی و قانونی مردم در تعیین سرنوشت سیاسی جامعه می‌گذرد؛ به گونه‌ای که اولین انتخابات مجلس ایران در مهرماه ۱۲۸۵ ه. ش به دنبال پیروزی نهضت مشروطیت برگزار گردید. پس از انقلاب مشروطه مجلس عالی در ایران تشکیل شد که قانون انتخابات را برای برگزاری انتخابات مجلس اول تدوین کرد که با امضای مظفرالالدین‌شاه به تصویب رسید. همچنین در طی سال‌های ۱۲۸۸ و ۱۲۹۰ ه. ش نظامنامه انتخابات تصویب و سپس با تغییراتی روبرو گردید.

با سقوط سلطنت قاجار، دوران سلطنت پهلوی با استبداد رضاشاه آغاز گردید. در چنین دورانی، صحبت از وجود نهاد انتخابی مجلس، سخنی بیهوده است؛ زیرا دخالت آشکار دولت در انتخابات مجلس موجب شد تا مجلس که تجلی عینی مشارکت مردم بود، به نمادی از استبداد رضاشاهی بدل گردد. در زمان سلطنت محمدرضاشاه نیز به خصوص پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، مداخله دولت در انتخابات ادامه یافت و این مداخله‌ها با تغییراتی که در متمم قانون اساسی توسط مجلس مؤسسان در سال‌های ۱۳۲۸، ۱۳۳۶ و ۱۳۴۶ ه. ش صورت گرفت، شدت یافت و موقعیت نهاد سلطنت را تقویت نمود. پس در چنین شرایطی، انتخابات تنها سازوکاری برای زیبا جلوه دادن ویتترین حکومت بود. بدین ترتیب در دوران سلطنت محمدرضاشاه نیز انتخابات، معنای واقعی خود را از دست داد و انتخابات که به مثابه اهرم تجلی اراده‌ی ملی بود، تحت سیطره حاکمیت و بالاحص شخص شاه قرار گرفت که این امر نشان از فرمایشی بودن انتخابات داشت.

با پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی در ایران فصل جدیدی در تاریخ سیاسی ایران ایجاد گردید و اصل حاکمیت مردم یا جمهوریت با اصل حاکمیت الهی یا اسلامیت در قالب نظام مردم سالاری دینی نمایان گردید (خرمشاد، ۱۳۸۵: ۹۳-۱۲۰) و حاکمیت مردم بر سرنوشت سیاسی و اجتماعی خویش از طریق انتخابات در تعیین شکل حکومت، گزینش کارگزاران به رسمیت شناخته شد (هریسی‌نژاد، ۱۳۸۰: ۲۴۳). پس از پیروزی انقلاب اسلامی چندین نوبت همه‌پرسی و انتخابات در کشور برگزار شد که اولین و مهم‌ترین آن، همه‌پرسی تغییر نظام شاهنشاهی به جمهوری اسلامی ایران بود که در ۱۰ و ۱۱ فروردین ۱۳۵۸ ه. ش برگزار شد. در ۱۲ مرداد سال ۱۳۵۸ ه. ش نیز انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی برگزار گردید. سپس در ۱۲ آذرماه همان سال، قانون اساسی به همه‌پرسی گذاشته و تصویب گردید. هم‌اکنون طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی، رئیس قوه مجریه، اعضای قوه مقننه، اعضای مجلس خبرگان رهبری و اعضای شورای شهر از طریق مراجعه مستقیم به آرای عمومی انتخاب می‌شوند. به رغم این امتیاز و فرصت حاصل از تحقق نظام جمهوری اسلامی جهت برگزاری انتخابات توسط مردم؛ هنوز آسیب‌هایی فراروی نظام انتخاباتی ایران وجود دارد.

آسیب‌های نظام انتخابات ایران متأثر از عوامل گوناگون ساختاری، قانونی، سیاسی، فرهنگی و... می‌باشد که به صورت مستقیم و غیرمستقیم و یا در تعامل با یکدیگر بر انتخابات تاثیر می‌گذارند و آن را ناکارآمد جلوه می‌دهند. بنابراین برای آسیب‌زدایی از نظام انتخابات، باید مطالعه و بررسی نظام‌مند به کل نظام انتخاباتی ایران صورت گیرد. با این توصیف، پرسش این است که آسیب‌های نظام انتخابات جمهوری اسلامی ایران و

راهکارهای رفع آن کدام است؟ برای پاسخگویی به این پرسش از روش دلفی استفاده شده است و آسیب‌ها و راهکار رفع آن در نظام انتخابات جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه صاحب‌نظران علوم سیاسی که در این زمینه کتاب یا اثر پژوهشی داشته‌اند، بررسی شده است.

۲. مفاهیم پژوهش

۱-۲. انتخابات^۱

انتخابات جمع واژه‌ی انتخاب از ریشه «نخب» به معنی گزینش یا به‌گزینی است. انتخابات از لحاظ لغوی به معنای برگزیدن، بیرون کشیدن، برگزیدن کسی از میان جمعی برای کاری است (عمید، ۱۳۴۲: ۱۵۹). همچنین واژه انتخابات به معنای عمل گزینش و انتخاب کردن است (Carner, 2004: 557). در تعریف واژه انتخابات می‌توان معانی مختلفی را در فرهنگ‌های حقوقی، سیاسی و اجتماعی پیدا نمود که به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره می‌شود: «۱- یک رای جهت انتخاب برنده یک نهاد سیاسی یا یک موقعیت سیاسی ۲- عمل انتخاب کردن شخص یا چیزی ۳- عمل یا قدرت انتخاب کردن ۴- عمل انتخاب شدن ۵- حق یا توانایی ایجاد یک انتخاب. در مجموع واژه انتخابات به معنای گزینش و عمل انتخاب کردن است و زمانی واقعیت بیرونی خواهد داشت که اولاً اراده انسان پیش فرض گرفته شود و ثانیاً امکان اجرای این آزادی عمل گزینش وجود داشته باشد. ثالثاً گزینه‌های مختلفی وجود داشته باشد تا از میان آن‌ها گزینه صورت گیرد (Rose, 2000: 36).

در معنای اصطلاحی، انتخابات سازوکاری برای شکل‌گیری یک نظام سیاسی و انتخاب مقامات و نهادهای سیاسی است. لذا انتخابات، شکلی از فرایند تصمیم‌گیری در جامعه به طور جمعی است که در آن رای-دهندگان تصمیم می‌گیرند که کدام حزب یا کاندیدا مسئولیت اداره امور عمومی را به دست گیرد (Rose, 2000: 37-38). به بیان دیگر، انتخابات در دموکراسی‌ها، شیوه معمول تغییر در هیات حاکمه و دست شدن قدرت میان احزاب سیاسی است (بشیریه، ۱۳۸۲: ۱۹۱). در حقیقت، اصطلاح یا نهاد انتخابات ذاتاً اصالت ندارد؛ بلکه ابزار و مکانیزم تصمیم‌گیری جمعی و در خدمت اراده مردم و تثبیت نظام‌های نمایندگی است.

۲-۲. آسیب‌شناسی^۲

آسیب‌شناسی در لغت به معنای صدمه، عیب و نقص، تعب، رنج و... است و در اصطلاح به معنای مطالعه علمی و شناخت ضعف‌ها، دردها، کاستی‌ها و آفت‌های فکری، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نیز راه یافتن به ریشه‌ها و عوامل متنوع آن است (هریسی‌نژاد، ۱۳۸۲: ۹۲۸). آسیب‌شناسی یعنی شناسایی آن دسته از عوامل مهم و موثری که وجود و تداوم حیات آنها می‌تواند فرآیند تحقق اهداف هر نظامی را متوقف و یا به صورت محسوس، کند نماید و تحت تأثیر عواقب و تبعات خود درآورد (بنیانیان، ۱۳۷۹: ۱۲۸). آسیب‌شناسی فرایندی منسجم از جمع‌آوری داده‌ها در راستای حل مشکلات، چالش‌ها و محدودیت‌هاست (امیری فرح آبادی ۱۳۹۵: ۱۴۴).

^۱ . Election

^۲ . Pathology

بنابراین در آسیب‌شناسی نظام انتخابات بحث شناختن چالش‌ها، کاستی‌ها و عوامل گوناگون و زمینه‌های ایجاد آسیب‌ها مطرح است و هدف از آسیب‌شناسی نظام انتخابات، تشخیص آسیبی است که سلامت و کارآمدی انتخابات را تحت تاثیر خود قرار داده است. بنابراین آسیب‌شناسی انتخابات نیازمند نگرش نظام‌مند به کل فرآیند برگزاری انتخابات است (ممی‌زاده، ۱۳۷۵: ۱۲۹) تا سلامت برگزاری انتخابات از عوامل تاثیرگذار نظیر عوامل قانونی؛ اقتصادی؛ فرهنگی؛ سیاسی، تبلیغاتی و.. آسیب‌زدایی گردد.

۳. پیشینه پژوهش

مرور منابعی چند پیرامون موضوع مقاله حاضر موجب روشن‌تر شدن و آشنایی با طرح دیدگاه‌ها و همچنین نارسایی‌های مربوط به مسئله پژوهش می‌شود. پژوهش‌های انجام شده پیرامون این موضوع را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد که به شرح زیر است: دسته اول، منابعی هستند که به آسیب‌های قانونی انتخابات پرداخته‌اند. نویسنده کتاب "کندوکاوی آسیب‌شناسانه در نظام انتخابات" (مشفق، ۱۳۹۶) آسیب‌های انتخابات را مربوط به قوانین انتخابات می‌داند. همچنین مقاله "آسیب‌شناسی نظام حقوقی حاکم بر فرایندهای نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی" (طحان‌نظیف، ۱۳۹۹) معتقد است که قوانین مربوط به نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی دارای نواقصی است و قوانین مشخصی برای رد یا تایید صلاحیت نامزدها وجود ندارد. بنابراین باید قوانینی که مربوط به نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی است، بازنگری گردد

دسته دوم، منابعی هستند که به آسیب‌های تبلیغاتی پرداخته‌اند در مقاله "آسیب‌شناسی تبلیغات انتخاباتی مجلس شورای اسلامی در پرتو اصول حقوقی حاکم بر تبلیغات" (درستی، ۱۳۹۳) نیز مهم‌ترین آسیب تبلیغات در انتخابات مجلس شورای اسلامی مربوط به قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی معرفی می‌شود که در زمینه تبلیغات خلا قوانین روشن و نظارت دولت بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدهای انتخاباتی وجود دارد که منجر به ورود پول کثیف به انتخابات می‌شود

دسته سوم منابعی هستند که به آسیب‌های نظام حزبی انتخابات پرداخته‌اند. شجاعی در پایان نامه "آسیب-شناسی نقش احزاب سیاسی در نظام انتخابات ایران" (شجاعی، ۱۳۹۲) معتقد است که در نظام جمهوری اسلامی، مکانیزم‌هایی در قانون اساسی، برای حضور مردم در عرصه سیاسی پیش‌بینی گردیده است؛ اما مشارکت سیاسی، یک مشارکت غیرحزبی است که عواملی نظیر قوانین و دولت منجر به ناکارآمدی احزاب شده است. همچنین اعمایی در مقاله "آسیب‌شناسی رابطه نظام حزبی و نظام انتخاباتی جمهوری اسلامی ایران" (اعمایی، ۱۳۹۸) به آسیب‌شناسی نظام حزبی و نظام انتخابات در ایران پرداخته است و علت ناکارآمدی احزاب در انتخابات را قانون انتخابات می‌داند. دسته چهارم منابعی هستند که به تلفیقی از آسیب‌های انتخابات نظیر آسیب‌های اعتقادی، فرهنگی، سیاسی و قانونی پرداخته‌اند.

در کتاب "آسیب‌شناسی انتخابات و جایگاه مجلس و مردم" (ادیانی، ۱۳۷۸) نویسنده، آسیب‌های انتخابات را اعتقادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی می‌داند. وی یکی از آسیب‌های انتخابات را مربوط به فرهنگ سیاسی ایرانیان می‌داند که ضعف فرهنگ کار جمعی در ایران روند تشکیل و مشارکت نهادهای سیاسی مثل احزاب سیاسی در انتخابات را تضعیف نموده است. همچنین در مقاله "آسیب‌شناسی انتخابات ریاست جمهوری در ایران و ارائه راهکار اصلاح آن" (گلشنی، ۱۳۹۷)، نویسنده آسیب‌های مربوط به نظام حزبی انتخابات را مربوط به عملکرد نامناسب احزاب سیاسی؛ تشکیل احزاب از بالا به پایین، عدم آموزش کافی در حزب

و...می‌داند که منجر به ناکارآمدی احزاب سیاسی در انتخابات شده است. همچنین وی یکی دیگر از آسیب‌های انتخابات را مربوط به قوانین انتخابات می‌داند که مبتنی بر نیازهای روز جامعه نیست. دولتی بودن اقتصاد و ورود رانت‌های اقتصادی و سیاسی به فرایند انتخابات نیز از جمله دیگر آسیب‌هاست.

همانطور که اشاره گردید منابع مورد اشاره، به رغم دستاوردهای مهمی که داشته‌اند، غالباً تصویری تک بعدی از ابعاد مختلف مسأله انتخابات و آسیب‌های آن ارائه می‌دهند و یا اینکه به صورت تیتروار آسیب‌ها را ذکر کرده‌اند، بدون اینکه تحلیلی مناسب ارائه داده باشند، همین نقصان، دلیل اصلی این پژوهش است. لذا این پژوهش در تلاش است تا آسیب‌های نظام انتخابات ایران را در همه ابعادش مورد بررسی قرار دهد.

۴. مبانی نظری پژوهش

با مطالعه و بررسی دیدگاه مایکل برودیر^۱ که به آسیب‌شناسی سازمان پرداخته است، می‌توان به اطلاعاتی دست یافت که از آن در موضوعات و فرآیندهای آسیب‌شناسی بهره گرفت. از دیدگاه برودیر، آسیب‌شناسی یک فرصت به منظور ارائه روش و بینش جدید در پرداختن به جنبه‌های مختلف آسیب است. به اعتقاد وی آسیب‌شناسی زمانی است که احتمال ظهور و بروز آسیب وجود داشته باشد و یا اینکه آسیب اتفاق افتاده باشد که در هر دو حالت نیاز به شناسایی و بررسی دارد. لذا برای این منظور لازم است که فرآیند جمع‌آوری اطلاعات، با روش‌های مختلف صورت گیرد. داده‌های جمع‌آوری شده به سمتی سوق داده می‌شوند که در معرض قضاوت و اظهارنظر صاحب‌نظران درآیند تا آسیب‌ها مشخص، گزارش و متعاقب آن فعالیت‌های درست و صحیح از سوی آن‌ها اتخاذ و به مرحله اجرا درآید (Brodeur, 2008: 650-642).

همچنین مارتین هارپ و چارلی میلر^۲، در کتاب "انتخابات و رای دهندگان: مقدمه تطبیقی"^۳ استدلال نموده‌اند: «نظام‌های انتخابات چارچوب قانونی‌اند که تابع شرایط و فضای خاصی که در آن قرار می‌گیرند، می‌باشند که در عمل، دارای سه عنصر اساسی قوانین و مقررات، کاربرد و زمینه‌ها هستند (Harrop & Miller, 1987: 41-42)». بنابراین در آسیب‌شناسی انتخابات، باید این عناصر مورد توجه قرار گیرند.

با این توصیف، در آسیب‌شناسی نظام انتخابات، باید چالش‌ها و کاستی‌ها، علل و عوامل گوناگون و زمینه‌های ایجاد آسیب‌ها شناسایی گردد و هدف از آسیب‌شناسی نظام انتخابات، تشخیص آسیب‌هایی است که سلامت و کارآمدی انتخابات را تحت تاثیر خود قرار داده است. پس برای آسیب‌شناسی انتخابات، باید نگرشی منسجم به کل فرآیند برگزاری انتخابات وجود داشته باشد (ممی‌زاده، ۱۳۷۵: ۱۲۹).

بنابراین با در نظر گرفتن ماهیت و دامنه موضوع‌های مربوط به سلامت و کارآمدی انتخابات که تا حدود زیادی متاثر از کارکرد و ساختار نهاد انتخابات؛ مدیریت انتخابات؛ قوانین و مقررات انتخابات؛ شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حاکم بر جامعه؛ احزاب سیاسی؛ تبلیغات و غیره می‌باشد، پس باید کارکرد همه عناصر تاثیرگذار در نظام انتخابات مورد توجه قرار گیرد و نه صرفاً بر قواعد رسمی که در انتخابات آمده است (Rose, 2000: 86)؛ لذا برای بررسی آسیب‌شناسی نظام انتخابات در ایران نیز باید تمام عوامل دخیل که

¹ . Brodeur Michael

⁴ . Martin Harrop & Charlie Miller

³ . Elction And voter : A Comparative Introductio

کارآمدی نظام انتخابات را تحت تاثیر خود قرار می‌دهند، شناسایی تا سلامت انتخابات از این عوامل، آسیب-زدایی گردد.

مضاف بر این توضیحات، آسیب‌شناسی انتخابات ایران مستلزم بهره‌گیری از الگو و یا روش‌هایی در مطالعات آسیب‌شناسی است؛ اما تاکنون در زمینه آسیب‌شناسی انتخابات و راهکارهای رفع این آسیب‌ها، در ابعاد و زمینه‌های مختلف آن، پژوهش علمی و کاملی صورت نگرفته است که بتوان از الگو و یا روش مشخص به دست آمده، برای چارچوب نظری این پژوهش استفاده کرد. پس با در نظر گرفتن عوامل مورد تاکید پژوهش حاضر که به عوامل و زمینه‌های ظهور و بروز آسیب‌های انتخابات ایران می‌پردازد، هیچ یک از نظریه‌های موجود به تنهایی قادر به بررسی و تحلیل آسیب‌شناسی انتخابات ایران و ارائه راهکارهای کارآمد برای رفع این آسیب‌ها نیست. بر این اساس به منظور درک و فهم درست آسیب‌های انتخابات و ارائه راهکارهای رفع آن، پژوهش حاضر عملاً مبتنی بر روش دلفی است، یعنی علاوه بر بهره‌گیری و استفاده از ادبیات موجود در پژوهش که مبتنی بر دیدگاه‌های صاحب‌نظران حوزه انتخابات است، از طریق روش دلفی، آسیب‌ها و راهکارهای رفع آنها تشخیص و تعیین می‌گردد.

۵. روش پژوهش

در این مقاله از روش دلفی^۱ استفاده شده است. این روش فرایندی ساختاریافته برای جمع‌آوری و طبقه‌بندی دانش موجود در نزد گروهی از کارشناسان و خبرگان است که از طریق مصاحبه و توزیع پرسشنامه‌هایی در بین افراد و بازخورد کنترل شده پاسخ‌های دریافتی صورت می‌گیرد. تکنیک دلفی راه مناسبی را پیش‌روی متخصصان می‌گذارد که بدون نیاز به تعامل رویارویی، به اجماع دست یابند. بنابراین زمانی که نیاز به دانستن نظر گروهی از متخصصان باشد، ولی امکان لازم برای جمع کردن آن در یک جلسه وجود نداشته باشد، می‌توان از روش دلفی استفاده نمود (Linstone & Turoff, ۲۰۰۲: ۵۵).

سو و سندفورد^۲ در مقاله خود در مورد روش دلفی، آن را در سه مرحله عملی می‌دانند. فرایند دلفی با مصاحبه باز و پرسشنامه شروع می‌شود. در این مصاحبه باز، مبانی اساسی مستخرج از مرور ادبیات در موضوع مورد نظر مورد توجه قرار می‌گیرد. بعد از جمع‌آوری پاسخ‌ها، پژوهشگر باید بر اساس اطلاعات دریافتی از این مرحله، پرسشنامه بسته‌ای تهیه کند. در مرحله اول، هر شرکت‌کننده در این روش، پرسشنامه بسته‌ای دریافت می‌کند که در آن نکات اساسی خلاصه شده از مصاحبه باز آمده است. در این مرحله، شرکت‌کنندگان باید به اولویت‌بندی و درجه‌بندی ابعاد موضوع مورد بحث، بپردازند و حتی شرکت‌کنندگان می‌تواند در خصوص موضوع پیشنهاد خود را بیان کنند. در پایان مرحله اول، نکات در مورد توافق و یا عدم توافق خبرگان معلوم خواهد شد. در این مرحله، اجماع، شروع به شکل‌گیری می‌کند و می‌توان پاسخ‌های شرکت‌کنندگان را بدون ذکر نام آنها برای همدیگر منتشر نمود. در مرحله دوم هر یک از شرکت‌کنندگان دوباره پرسشنامه دریافت خواهند نمود که در آن خلاصه نکات مرحله قبل به اضافه پیشنهادات شرکت‌کنندگان آمده است. در این مرحله از آنان خواسته می‌شود در داوری خود در باب موضوعات طرح شده تجدیدنظر و اولویت‌بندی کنند یا دلیل خود را در مورد موارد عدم اجماع بیان نمایند. این مرحله به شرکت‌کنندگان فرصت می‌دهد که اطلاعات و داوری خود را در موضوعات مورد بحث به روشنی تبیین نمایند. در سومین و معمولاً آخرین مرحله لیستی

^۱ . Delphi method

^۲ . Hsu & Sandford

از موارد مورد اجماع و موارد عدم اجماع در اختیار شرکت‌کنندگان قرار می‌گیرد. این مرحله، آخرین فرصت برای شرکت‌کنندگان به منظور تجدید دیدگاه و داوری آنها محسوب می‌شود (Hsu & Sandforf, ۲۰۰۷: ۱۰).

در این پژوهش برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه، طی سه مرحله استفاده شده است و جامعه آماری این پژوهش برحسب ارتباط با موضوع تحقیق، شامل اساتید دانشگاه می‌باشد که در ابتدا لیستی از اساتید برجسته در حوزه علوم سیاسی و علوم اجتماعی تهیه شد و کسانی که در زمینه‌ی انتخابات دارای اثر پژوهشی بودند انتخاب شدند که نهایتاً ۱۵ نفر در این پیمایش شرکت کردند. مشخصات شرکت‌کنندگان عبارت بود از: ۴ نفر دکترای جامعه‌شناسی؛ ۵ نفر دکترای بررسی مسائل ایران؛ ۳ نفر دکترای علوم سیاسی گرایش اندیشه-سیاسی؛ ۳ نفر دکترای جامعه‌شناسی گرایش فرهنگی.

لازم به ذکر است که در تمام مرحله‌ها تعیین میزان امتیاز و اهمیت آسیب‌های انتخابات ایران و راهکارهای پیشنهادی اصلاح آنها از طریق طیف لیکرت و شامل گزینه‌های؛ تاثیر بسیار زیاد: ۵ امتیاز، تاثیر زیاد: ۴ امتیاز، تاثیر متوسط: ۳ امتیاز، تاثیر کم: ۲ امتیاز و تاثیر بسیار کم: ۱ امتیاز صورت گرفت. در هر مرحله نیز در مقابل هر عامل و راهکار پیشنهادی، مجموع امتیاز در مرحله قبل و پاسخ پیشین هر فرد نیز به آگاهی مشارکت‌کنندگان می‌رسید.

۵-۱. تعیین سطح اتفاق نظر

بسیاری از محققان پیش از اجرای روش دلفی، سطح اتفاق نظر را تعیین نمی‌کنند، بلکه پس از تحلیل داده‌ها این تصمیم‌گیری را انجام می‌دهند. این امر، اختیاری بودن سطح اتفاق نظر را می‌رساند و گاه پژوهشگر تفسیر شخصی خود را درباره سطح اتفاق نظر بیان می‌کند و از کلمات زیاد و کم استفاده می‌کند، البته راهکار مطمئن‌تر، تخصیص ارزش عددی به سطح اتفاق نظر است. این کار، تکرار پژوهش و مقایسه سطح اتفاق نظر را امکان‌پذیر می‌سازد. در این پژوهش برای تعیین میزان اتفاق نظر میان شرکت‌کنندگان، از ضریب هماهنگی کندال^۱ (W) استفاده شده است. ضریب هماهنگی کندال نشان می‌دهد که افرادی که چند مقوله را بر اساس اهمیت آنها مرتب کرده‌اند به طور اساسی معیارهای مشابهی را برای قضاوت درباره اهمیت هر یک از مقوله‌ها به کار برده‌اند و از این لحاظ با یکدیگر اتفاق نظر دارند (فدایی، ۱۳۸۹: ۱۵۳-۱۵۴).

برای تصمیم‌گیری درباره توقف یا ادامه دوره‌های دلفی دو معیار آماری ارائه می‌گردد. اولین معیار اتفاق نظر قوی میان شرکت‌کنندگان است که بر اساس مقدار ضریب هماهنگی کندال تعیین می‌شود. در صورت نبود چنین اتفاق نظری، ثابت ماندن این ضریب یا رشد ناچیز آن در دو دور متوالی نشان می‌دهد که افزایشی در توافق بین شرکت‌کنندگان صورت نگرفته است و فرآیند نظرخواهی باید متوقف شود. شایان ذکر است که معناداری آماری ضریب هماهنگی کندال برای متوقف کردن فرایند دلفی کفایت نمی‌کند. برای پانل‌های با تعداد بیشتر از ۱۰ عضو حتی مقادیر بسیار کوچک W نیز معنادار به حساب می‌آید (رسولی، ۱۳۹۳: ۷۹-۸۰). در جدول زیر تفسیر مقادیر گوناگون ضریب هماهنگی کندال ذکر شده است.

¹. Kendalls coefficient of concordance

جدول ۱: تفسیر مقادیر گوناگون ضریب هماهنگی کندال

مقدار ضریب کندال	تفسیر	اطمینان نسبت به ترتیب عوامل
۰/۱	اتفاق نظر بسیار ضعیف	وجود ندارد
۰/۳	اتفاق نظر ضعیف	کم
۰/۵	اتفاق نظر متوسط	متوسط
۰/۷	اتفاق نظر قوی	زیاد
۰/۹	اتفاق نظر بسیار قوی	بسیار زیاد

(علیدوستی، ۱۳۸۵: ۱۶).

با توجه به توضیحاتی که ذکر گردید در این پژوهش میزان ۷۰ درصد به عنوان سطح اتفاق نظر تعیین گردید. بر این اساس هر شاخص آسیب انتخابات در ایران و یا هر راهکار پیشنهادی مطرح شده برای اصلاح این آسیب‌ها، که در مرحله دوم و سوم پژوهش، ۷۰ درصد امتیازهای ممکن را کسب کند، سطح اتفاق نظر را کسب نموده و از آنجایی که بر اساس امتیازدهی ناشی از طیف لیکرت هر شاخص حداکثر ۵ امتیاز می‌توانست کسب کند و تعداد مشارکت‌کنندگان ۱۵ نفر بود، بنابراین حداکثر امتیاز هر شاخص و یا راهکار پیشنهادی برای اصلاح آسیب‌ها ۷۵ امتیاز می‌توانست باشد و کسب ۷۰ درصد از این میزان امتیاز، یعنی دستیابی به ۵۲٫۵ امتیاز و بیشتر به منزله کسب اتفاق نظر تلقی می‌شد و مواردی که این میزان امتیاز را کسب می‌کردند به عنوان شاخص آسیب‌های انتخابات و راهکارهای پیشنهادی برای رفع این آسیب‌ها که مشارکت‌کنندگان درباره آنها اتفاق نظر دارند، در نظر گرفته می‌شدند.

۶. یافته‌ها

۶-۱. یافته‌های مرحله اول

در ابتدا، دیدگاه صاحب‌نظران و نظریه‌های مختلف مندرج در پیشینه پژوهش در رابطه با آسیب‌های انتخابات در ایران مورد مطالعه قرار گرفت و مبانی اساسی در مورد آسیب‌های انتخابات استخراج شد و مصاحبه‌ای باز براساس اطلاعات اولیه، از شرکت‌کنندگان گرفته شد و پاسخ آنان به صورت شفاهی دریافت شد. سپس براساس اطلاعات دریافتی از شرکت‌کنندگان، پرسش‌نامه‌ی بسته‌ای با تعداد ۱۵ شاخص برای آسیب‌های نظام انتخابات ایران نظیر تعدد و ناپایداری قوانین انتخابات؛ ضعف‌های حقوقی نظام انتخابات؛ فساد سیاسی و اقتصادی؛ ضعف در آموزش، تربیت سیاسی توسط احزاب سیاسی و... تهیه گردید و در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گرفت که در این مرحله لازم بود شرکت‌کنندگان به اولویت‌بندی آسیب‌های انتخابات طرح شده، پردازند. سپس نظریات و راهکارهای پیشنهادی رفع آسیب‌های انتخابات ایران از دیدگاه شرکت‌کنندگان به دقت مورد نقد و بررسی قرار گرفت و با لحاظ کردن شرایط و حوزه‌های مختلف قانونی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و تبلیغاتی تعداد ۴۱ شاخص برای رفع آسیب‌های انتخابات، مناسب تشخیص داده شدند و جهت اظهار نظر شرکت‌کنندگان مشخص شدند.

از بین ۱۵ شاخص آسیب‌های انتخابات، سه شاخص، تعدد و ناپایداری قوانین انتخابات با ۶۸ امتیاز (کسب ۹۰/۶۶ درصد امتیاز ممکن)؛ عملکرد ضعیف و مقطعی احزاب سیاسی در جریان انتخابات با ۵۷ امتیاز)

کسب ۷۶ درصد امتیاز ممکن) و عدم نظارت بر فعالیت تبلیغاتی نامزدها و احزاب سیاسی با ۵۵ امتیاز (کسب ۷۳/۳۳ امتیاز ممکن) به ترتیب مهم‌ترین شاخص‌های آسیب‌های انتخابات ایران از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در مرحله اول پژوهش بودند. همچنین سه شاخص سیاسی، جناحی و سلیقه‌پذیر بودن مدیریت انتخابات با ۲۲ امتیاز (کسب ۲۹/۳۳ درصد امتیازهای ممکن)؛ ایجاد سناریو توسط نامزدهای انتخابات به منظور دوقطبی بودن جامعه، انتخابات و مبارزات انتخاباتی با ۳۷ امتیاز (کسب ۴۹/۳۳ درصد امتیاز ممکن) و مداخله دولت در نوسانات اقتصادی در ایام منتهی به انتخابات با ۳۷ امتیاز (کسب ۴۹/۳۳ درصد امتیازهای ممکن) از نظر صاحب‌نظران به ترتیب جزء شاخص‌های بودند که کمترین سطح اتفاق نظر را به عنوان آسیب‌های انتخابات ایران داشته‌اند.

همچنین در همین مرحله پس از بررسی دیدگاه‌ها و پیشنهادهای صاحب‌نظران، ۱۰ شاخص دیگر نظیر ضعف و نارسایی قوانین انتخابات (روشن و مشخص نبودن ملاک و معیارهای برگزاری انتخابات)؛ فقدان ضمانت اجرایی و مجازات برای جرایم انتخاباتی؛ عدم نظارت بر سقف و میزان منابع مالی هزینه‌های انتخابات و... به عنوان شاخص‌های آسیب‌های انتخابات ایران از دیدگاه مشارکت‌کنندگان پژوهش تعیین گردید.

از بین ۴۱ شاخص پیشنهادی مطرح شده در خصوص راهکارهای رفع آسیب‌های انتخابات سه شاخص، تدوین مجدد قانون انتخابات جامع و کامل با ۷۳ امتیاز (کسب ۹۶ درصد امتیاز ممکن)، تقویت نظام انتخابات حزب‌محور به جای نظام انتخابات نامزد محور با ۷۱ امتیاز (کسب ۹۴/۶۶ درصد امتیاز ممکن) و نظارت کارآمد بر سقف و میزان منابع مالی هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها با ۷۱ امتیاز (کسب ۹۴/۶۶ درصد امتیاز ممکن) به ترتیب بیشترین امتیاز را کسب کردند و اولویت شاخص‌های پیشنهادی برای رفع آسیب‌های انتخابات از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در پژوهش بود. همچنین تقویت عملگرایی نخبگان و جلوگیری از شعارگرایی و وعده‌های بی‌نتیجه با ۲۴ امتیاز (کسب ۳۲ درصد امتیاز ممکن)، الکترونیکی کردن فرایند اخذ رای با ۲۵ امتیاز (کسب ۳۳۳/۳۳ درصد امتیاز ممکن) و توجه به مطالبات منطقه‌ای، قومی و مذهبی و جلوگیری از شکاف منطقه‌ای، قومی و مذهبی در برگزاری انتخابات با ۲۵ امتیاز (کسب ۳۳/۳۳ درصد امتیاز ممکن) با کسب کمترین امتیاز در انتهای اقدامات پیشنهاد شده برای رفع آسیب‌های انتخابات قرار گرفتند.

همچنین در همین مرحله، پس از بررسی دیدگاه‌ها و پیشنهادهای صاحب‌نظران، ۱۶ شاخص دیگر نظیر تغییر ساختار نظام انتخابات از اکثریتی به تناسبی؛ عدم برگزاری همزمان دو انتخابات (نظیر انتخابات ریاست- جمهوری و شورای اسلامی شهر و روستا)؛ ممنوعیت طرح وعده‌های خارج از اختیارات قانونی و... به عنوان شاخص‌های رفع آسیب‌های انتخابات ایران از دیدگاه مشارکت‌کنندگان پژوهش تعیین گردید.

۲-۶. یافته‌های مرحله دوم:

در مرحله دوم، پاسخ‌ها و اولویت‌بندی هر شرکت‌کننده به همراه تعداد امتیاز پاسخ‌های تمام شرکت‌کنندگان، در اختیار تک تک اعضا قرار گرفت و دوباره از آنها نظرخواهی شد. لازم به ذکر است که در این مرحله، در خصوص آسیب‌های انتخابات علاوه بر ۱۵ شاخص قبلی، شاخص‌های پیشنهادی شرکت‌کنندگان در دور اول نیز در اختیار تمام شرکت‌کنندگان قرار گرفته که نظر خود را درباره آنها ارائه نمایند. همچنین این کار در خصوص شاخص‌های رفع آسیب‌ها نیز تکرار شد و علاوه بر ۴۱ شاخص پیشنهادی مستخرج از مطالعات

اولیه و پیشینه پژوهش، شاخص‌های پیشنهادی مشارکت‌کنندگان پژوهش در خصوص رفع آسیب‌ها نیز اضافه گردید تا همه شرکت‌کنندگان در مورد این اقدامات نیز نظر بدهند. در نهایت شاخص آسیب انتخابات مطرح شده در مرحله دوم ۲۵ شاخص و اقدامات پیشنهادی برای رفع آسیب‌ها به ۵۷ شاخص رسید.

از میان شاخص‌های مطرح شده برای آسیب‌های انتخابات ایران در مرحله دوم، سه شاخص ضعف و نارسایی قوانین انتخابات و فقدان مجازات برای جرایم انتخاباتی با کسب ۷۵ امتیاز (کسب ۱۰۰ درصد امتیاز ممکن)، فقدان نظام حزب‌محور در انتخابات با ۷۱ امتیاز (کسب ۹۴/۶۶ درصد امتیاز ممکن) و فقدان نظارت بر سقف و میزان منابع مالی هزینه‌های تبلیغات نامزدهای انتخابات و ورود پول کثیف با ۷۱ امتیاز (کسب ۹۴/۶۶ درصد امتیاز ممکن) بیشترین امتیاز را کسب کردند و از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در پژوهش مهمترین شاخص‌های آسیب‌های انتخاباتی ایران بودند. سه شاخص؛ عملکرد گروه‌های بدیل و جایگزین احزاب سیاسی با کسب ۱۷ امتیاز (کسب ۲۲/۶ درصد امتیاز ممکن)، فقدان نگرش آسیب‌شناسانه و راهبردی به قوانین انتخابات با کسب ۳۰ امتیاز (کسب ۴۰ درصد امتیاز ممکن) و شرایط اقتصادی حاکم و ضعف مالی و معیشتی مردم با کسب ۳۰ امتیاز (کسب ۴۰ درصد امتیاز ممکن) کمترین امتیاز ممکن را کسب نمودند و از دید شرکت‌کنندگان، این شاخص‌ها کمترین آسیب را در نظام انتخاباتی ایران دارا بودند.

در بین شاخص‌های پیشنهادی برای رفع آسیب‌های انتخابات، ۶ شاخص زیر با ۷۵ امتیاز و ۱۰۰ درصد امتیاز ممکن، حائز بیشترین امتیاز ممکن در این مرحله گردیدند:

۱. تدوین مجدد قانون انتخابات جامع و کامل
۲. تقویت نظام حزب‌محور در انتخابات
۳. نظارت شدید و کارآمد بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها و جلوگیری از ورود پول کثیف
۴. توسعه متوازن اقتصاد دولتی و خصوصی
۵. تعیین مقررات کارآمد برای جرایم انتخاباتی
۶. تقویت نظام آموزشی کشور به منظور آموزش عمومی و فراگیر جهت مسئولیت‌پذیری، پاسخگویی در قبال عملکرد خویش

۳-۶. یافته‌های مرحله سوم

در این مرحله در پرسشنامه مرحله سوم، به مشارکت‌کنندگان، پاسخ هر شرکت‌کننده در دور دوم در کنار میزان امتیاز موارد ذکر شده در مرحله دوم ارائه شد. در این مرحله مواردی که سطح اتفاق‌نظر یعنی ۷۰ درصد امتیازهای ممکن را کسب نکردند حذف گردید. بنابراین سایر شاخص‌های باقی مانده در پرسش‌نامه، دارای ۵۲,۵ امتیاز و یا بیشتر بودند و از شرکت‌کنندگان درخواست شد تا میزان موافقت و اولویت‌بندی خود را با شاخص‌های باقی مانده، اعلام کنند و همه شرکت‌کنندگان پرسشنامه‌ها را تکمیل و برگرداندند.

از میان شاخص‌های مطرح شده برای آسیب‌های نظام انتخابات ایران در مرحله سوم، ۹ شاخص باقی مانده بود که به ترتیب سه شاخص: ضعف و نارسایی قوانین با ۷۵ امتیاز (کسب ۱۰۰ درصد امتیاز ممکن)، فقدان نظام حزب‌محور در انتخابات با ۷۴ امتیاز (کسب ۹۸/۶۶ درصد امتیاز ممکن) و فقدان نظارت بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها با ۷۴ امتیاز (کسب ۹۸/۶۶ درصد امتیاز ممکن) حائز بیشترین امتیاز گردیدند و مهمترین شاخص آسیب‌های انتخابات ایران از دیدگاه شرکت‌کنندگان این پژوهش بودند.

سه شاخص: ناکارآمد، غیرپاسخگو و مبتنی نبودن نظام انتخابات مبتنی بر نیازهای روز انتخابات با ۵۳ امتیاز (کسب ۷۰/۶۶ امتیاز ممکن)، سیاسی و سلیقه‌پذیر بودن نظام انتخابات با ۵۵ امتیاز (کسب ۷۳/۳۳ امتیاز ممکن) و فقدان نگرش آسیب‌شناسانه و راهبردی به قوانین انتخابات با ۵۵ امتیاز (کسب ۷۳/۳۳ امتیاز ممکن) کمترین امتیاز را دریافت و پایین‌ترین نقش را در آسیب‌های نظام انتخابات ایران از دیدگاه مشارکت‌کنندگان داشتند که جدول ۲ نشان‌دهنده، ۹ شاخص باقی مانده در خصوص آسیب‌های انتخابات در مرحله سوم است:

جدول ۲: آسیب‌های انتخابات ایران در مرحله سوم:

ردیف	آسیب‌های انتخابات	بیشترین درصد - ۱۰۰ درصد
۱	ضعف و نارسایی قوانین	۱۰۰
۲	فقدان نظام حزب‌محور در انتخابات	۹۸/۶۶
۳	عدم نظارت بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها	۹۸/۶۶
۴	نظام اقتصادی وابسته به نفت (دولت رانتیر)	۹۴/۶۶
۵	عملکرد مقطعی احزاب سیاسی	۹۳/۳۳
۶	فقر فرهنگ مشارکت و قانونمداری	۸۶/۶۶
۷	سیاسی و سلیقه‌پذیر بودن نظام انتخابات	۷۳/۳۳
۸	فقدان نگرش‌های آسیب‌شناسانه و راهبردی به قوانین انتخابات	۷۳/۳۳
۹	ناکارآمد، غیرپاسخگو و مبتنی نبودن نظام انتخابات مبتنی بر نیازهای روز انتخابات	۷۰/۶۶

همچنین از ۵۷ شاخص پیشنهادی برای رفع آسیب‌های انتخابات ایران، ۴۱ شاخص باقی ماند که ۶ شاخص نظیر تدوین مجدد قانون انتخابات جامع و کامل؛ تقویت نظام حزب‌محور در انتخابات؛ نظارت کارآمد بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها و جلوگیری از ورود پول کثیف؛ توسعه متوازن اقتصاد دولتی و خصوصی؛ تقویت نظام آموزشی کشور به منظور آموزش عمومی و فراگیر جهت مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی در قبال عملکرد خویش؛ تعیین ضمانت اجرایی و مجازات برای جرایم انتخاباتی با ۷۵ امتیاز و کسب ۱۰۰ درصد امتیاز ممکن، اولویت شرکت کنندگان در این پژوهش بودند. همچنین سه شاخص: توجه به مطالبات منطقه‌ای، قومی و مذهبی و جلوگیری از شکاف منطقه‌ای، قومی و مذهبی در برگزاری انتخابات با ۳۹ امتیاز (کسب ۵۲ درصد امتیاز ممکن)، افزایش مدت زمان تبلیغات نامزدهای انتخابات به جهت وسعت برنامه‌ها و فرصت مردم در شناخت نامزدهای انتخابات و برنامه‌های آنها با ۴۴ امتیاز (کسب ۵۸/۶۶ درصد امتیاز ممکن) و عدم برگزاری همزمان دو انتخابات (نظیر انتخابات ریاست جمهوری و شورای اسلامی شهر و روستا) با ۴۴ امتیاز (و کسب

۵۸/۶۶ در صد امتیاز ممکن)، کمترین امتیاز را در بین اقدامات پیشنهادی کسب کردند که جدول ۳ نشان‌دهنده راهکارهای باقی مانده در خصوص رفع آسیب‌های انتخابات در مرحله سوم است:

جدول ۳: راهکار رفع آسیب‌های انتخابات در مرحله سوم:

ردیف	راهکار رفع آسیب‌های انتخابات	بیشترین درصد - ۱۰۰ درصد
۱	تدوین مجدد قانون انتخابات جامع و کامل	۱۰۰
۲	تقویت نظام حزب‌محور در انتخابات	۱۰۰
۳	نظارت کارآمد بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها	۱۰۰
۴	توسعه متوازن اقتصاد دولتی و خصوصی	۱۰۰
۵	تقویت نظام آموزشی کشور به منظور آموزش عمومی و فراگیر جهت مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی در قبال عملکرد خویش	۱۰۰
۶	تعیین ضمانت اجرایی و مجازات برای جرایم انتخاباتی	۱۰۰
۷	قوانین بازدارنده برای تبلیغات خلاف قانون توسط نامزدها	۹۸/۶۶
۸	رفع ضعف و طرح واژه‌های کلی بدون تعیین ملاک و معیارهای مشخص در قوانین	۹۸/۶۶
۹	برخورد قانونی با نامزدهایی که به دنبال ایجاد شائبه تخلف و تقلب انتخاباتی هستند	۹۶
۱۰	جلوگیری از اعلام پیروزی قبل از اعلام رسمی نتایج انتخابات و برخورد قانونی با این نامزدها	۹۶
۱۱	برخورد قانونی با مصاحبه و انتشار اعلامیه‌های تنش‌زا و اعتراض‌آمیز	۹۶
۱۲	تغییر ساختار نظام انتخابات از اکثریتی به تناسبی	۹۶
۱۳	مدیریت و نظارت بی طرف و متخصص در انتخابات	۹۴/۶۶
۱۴	تعیین مشخص جایگاه احزاب سیاسی در قوانین انتخابات	۹۴/۶۶
۱۵	برنامه‌محور کردن نظام انتخابات	۹۴/۶۶
۱۶	آموزش احزاب در جهت تربیت‌سازی و کادرسازی	۹۴/۶۶
۱۷	رفع موانع قانونی احزاب سیاسی در قانون انتخابات	۹۴/۶۶
۱۸	الزام داوطلبان به اعلام نامزدی از سوی یکی از احزاب سیاسی رسمی به منظور محدود کردن تعداد داوطلبان	۹۴/۶۶
۱۹	جلوگیری وزارت کشور از ثبت نام افرادی که حداقل شرایط اولیه داوطلبی انتخابات را ندارد	۹۴/۶۶
۲۰	ثبت نام از واجدین شرایط رای دادن در یک پروسه زمانی مشخص قبل از روز	۹۴/۶۶

	برگزاری انتخابات به منظور جلوگیری از نوسانات مشارکت و تعیین تعداد شرکت‌کنندگان در انتخابات	
۲۱	قاعده‌مند نمودن منابع مالی و میزان سقف هزینه‌های تبلیغات نامزدهای انتخابات	۹۳/۳۳
۲۲	عدم وابستگی اقتصاد به نفت و استفاده همه‌جانبه از همه امکانات طبیعی	۹۰/۶۶
۲۳	توسعه متوازن اقتصادی و سیاسی	۹۰/۶۶
۲۴	مبارزه با فسادهای سیاسی و اقتصادی	۹۰/۶۶
۲۵	منع ورود بنگاه‌های سیاسی و اقتصادی به انتخابات	۸۹/۳۳
۲۶	تقویت فرهنگ کار جمعی	۸۹/۳۳
۲۷	تقویت فرهنگ قانون‌مداری	۸۸
۲۸	تقویت فرهنگ مشارکت‌سیاسی	۸۸
۲۹	تحول در نگرش و نحوه رفتار انتخاباتی نامزدها به سمت قانون‌گرایی	۸۸
۳۰	تقویت نظام آموزشی برای رعایت اخلاق و پرهیز از تخریب در انتخابات توسط نامزدها	۸۶/۶۶
۳۱	افزایش سطح آگاهی افراد و احزاب سیاسی در مورد شایسته‌سالاری	۸۶/۶۶
۳۲	نگرش راهبردی و آسیب‌شناسانه به قوانین انتخابات	۸۶/۶۶
۳۳	تقویت مدیریت آسیب‌شناسانه در فرایند برگزاری انتخابات	۸۴
۳۴	تشکیل کمیسیون انتخابات مستقل از دولت به جای دولت به عنوان مجری برگزاری انتخابات	۸۴
۳۵	تشکیل موسسه علمی مختص به انتخابات به منظور بازبینی و به روز کردن قوانین انتخابات	۸۴
۳۶	ایجاد فضای امن انتخاباتی و احساس امنیت نامزدها	۸۱/۳۳
۳۷	سازماندهی فضای مجازی به منظور جلوگیری از بروز مشکلات در انتخابات با توجه به وسعت و گستردگی استفاده و سرعت انتقال پیام	۸۰
۳۸	الکترونیکی نمودن فرایند اخذ رای	۷۸/۶۶
۳۹	عدم برگزاری همزمان دو انتخابات (نظیر انتخابات ریاست‌جمهوری و شورای اسلامی شهر و روستا)	۵۸/۶۶
۴۰	افزایش مدت زمان تبلیغات نامزدهای انتخابات به جهت گستردگی برنامه‌ها، فرصت مردم در شناخت نامزدها	۵۸/۶۶
۴۱	توجه به مطالبات منطقه‌ای، قومی و مذهبی و جلوگیری از شکاف منطقه‌ای، قومی و مذهبی در برگزاری انتخابات	۵۲

در پایان مرحله سوم، معیار اتفاق‌نظر برای آسیب‌های انتخابات ایران و راهکارهای پیشنهادی برای رفع این آسیب‌ها اعمال گردید. از ۹ شاخص آسیب‌های انتخابات ایران، هر ۹ شاخص، معیار اتفاق‌نظر را کسب کردند. همچنین از میان ۴۱ اقدام پیشنهادی برای رفع آسیب‌های انتخابات ایران، ۳۸ شاخص، معیار اتفاق‌نظر

را کسب نمودند و سه شاخص نظیر افزایش مدت زمان تبلیغات نامزدهای انتخابات به جهت وسعت برنامه‌ها و فرصت مردم در شناخت نامزدها، عدم برگزاری همزمان دو انتخابات (نظیر انتخابات ریاست جمهوری و شورای اسلامی شهر و روستا) و توجه به مطالبات منطقه‌ای، قومی و مذهبی و جلوگیری از شکاف منطقه‌ای، قومی و مذهبی در برگزاری انتخابات موفق به کسب معیار اتفاق نظر نگردیدند.

نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

با نگاهی به نتایج حاصل از انجام روش دلفی روشن گردید که اساتید رشته علوم سیاسی و علوم اجتماعی ایران در سه شاخص، ضعف و نارسایی قوانین انتخابات، فقدان نظام حزب‌محور در انتخابات و عدم نظارت بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها را به عنوان مهمترین آسیب‌های نظام انتخابات کشور ایران لحاظ کرده‌اند که در زیر به شرح آنها می‌پردازیم:

از منظر این اساتید، ضعف و نارسایی‌های قانون انتخابات، مهمترین آسیب نظام انتخابات ایران محسوب می‌شود. برای نمونه، تعدد و ناپایداری قوانین، یکی از موانع جدی برای کارآمدی نظام انتخاباتی کشور است. متأسفانه این امر بعد از انقلاب اسلامی و با دست به دست شدن دولت توسط جناح‌های اصلی کشور اتفاق افتاده است؛ این جریانهای سیاسی با تغییر مداوم قوانین انتخاباتی، تلاش نمودند تا زمینه‌های موفقیت تفکر حزبی خود را با پیروزی در انتخابات مهیا نمایند. برای نمونه یکی از بارزترین این تغییرات کاهش سن رای‌دهندگان در دولت هشتم بود که با لحاظ کردن سن ۱۵ سال برای رای‌دهندگان، تلاش گردید سبب انتخابات با آرای این دسته سنی پرتتر گردد؛ البته این کاهش سنی رای‌دهندگان با افزایش سن به ۱۸ سال، توسط دولت بعدی اصلاح گردید. واضح است که چنین تغییرات رادیکالی در قوانین انتخابات و وجود قوانین انتخاباتی متعدد، نه تنها باعث کارآمدی نظام انتخابات نمی‌گردد؛ بلکه به ناپایداری و ناکارآمدی نظام انتخابات کشور منتهی می‌گردد. همچنین یکی دیگر از ضعف‌های قوانین انتخابات مربوط به شرایط ثبت نام برای نامزدی در انتخابات مختلف است. برای نمونه، یکی از شرایطی که افراد باید در انتخابات مختلف دارا باشند، داشتن مدرک فوق لیسانس است. این شرط ذکر شده نمی‌تواند شرط بسیار مهم و تعیین‌کننده‌ای برای احراز مناصب و مصادر مهم تصمیم‌گیری کشور باشد. بنابراین لازم است، شرایط تعیین‌کننده تری نیز در کنار شرایط مذکور برای نامزدی افراد در انتخابات لحاظ گردد.

فقدان نظام حزب‌محور در انتخابات یکی دیگر از آسیب‌های نظام انتخابات ایران است. انتخابات ایران نامزد محور است و علت حزب‌محور نبودن نظام انتخابات، ناکارآمدی احزاب سیاسی است و از جمله دلایل ناکارآمدی احزاب این است که اغلب احزاب، نمی‌توانند منابع مالی خویش را تامین نمایند و به همین علت، فعالیت اکثر احزاب به صورت مقطعی بوده؛ یعنی در دوران انتخابات فعال می‌شوند و پس از پایان انتخابات، فعالیتشان کم‌رنگ و یا متوقف می‌گردد. از دیگر علل ناکارآمدی احزاب این است که اغلب احزاب به جای ارائه برنامه، شعار می‌دهند و از آموزش، تربیت سیاسی و کادر سیاسی مناسب نیز برخوردار نمی‌باشند که به تبع به بی‌اعتمادی مردم نسبت به احزاب سیاسی منجر شده است که در نتیجه ی همه ی این عوامل، شاهد فقدان نظام حزبی در انتخابات ایران هستیم.

یکی دیگر از آسیب‌ها، عدم نظارت بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدهاست. قوانین انتخاباتی کشور ایران به هزینه‌های تبلیغاتی انتخابات نپرداخته است و نامزدهای انتخاباتی بدون هیچگونه نظارتی می‌توانند هر مبلغی را به دلخواه خود، صرف هزینه‌های تبلیغاتی نمایند. وجود چنین ضعفی در قوانین انتخاباتی کشور، تنها زمینه و بستر ورود پول کثیف را به جریان و فرایند انتخابات فراهم می‌کند.

بنابراین با توجه به نتایج حاصل از روش دلفی و در نظر گرفتن شرایط موجود در کشور ایران اقدامات زیر در قالب سه راهکار اساسی در راستای رفع آسیب‌های نظام انتخابات ایران به شرح زیر پیشنهاد شده است: مرحله اول تدوین مجدد قانون انتخابات به صورت کامل است؛ یعنی مجدداً قانون انتخابات کشور ایران (انتخابات ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان و شورای شهر و روستا) نوشته شود؛ زیرا تجربه نشان داده که در طی این چهل سال، در هر دوره‌ای، قوانین، بازنگری شده و برخی از قوانین تغییر پیدا کرده و سپس در دوره بعدی یا مجدداً به قانون قبلی بازگشته یا تبصره به آن اضافه شده است. بنابراین ضروری است که یک بار، مجدداً قانون زیر نظر کارشناسان علم حقوق؛ اساتید رشته علوم سیاسی و علوم اجتماعی و با نظارت نمایندگان مجلس شورای اسلامی نوشته شود. مرحله دوم، تقویت نظام حزب محور در انتخابات است. در این راستا باید بستر و شرایط حضور احزاب را در انتخابات فراهم کرد. بنابراین لازم است هزینه‌های مالی احزاب سیاسی در ایران همانند اغلب کشورها از سه راه تامین گردد. راه اول، از طریق دریافت حق عضویت است. دومین راه، از طریق اهدای کمک‌های مالی علاقه‌مندان و طرفداران حزب و سومین راه از طریق کمک‌های دولتی به حزب است.

بنابراین با تامین هزینه مالی احزاب، می‌توان تا حد زیادی، از مقطعی عمل کردن احزاب جلوگیری کرد. در واقع حزب محور بودن انتخابات مزایای زیادی دارد؛ زیرا تعداد نامزدهای انتخاباتی کاهش می‌یابد. نامزدها تنها از طریق حزب معرفی می‌شوند. این اقدام موجب کاهش هزینه‌های ناشی از تعدد نامزدهای انتخاباتی و افزایش قدرت تشخیص مردم می‌گردد؛ چرا که احزاب در کنار ارائه برنامه دقیق، شایسته‌ترین افراد خود را جهت احراز مسئولیت‌های مختلف در معرض انتخاب مردم قرار می‌دهند. پس اگر انتخابات حزب محور شود، مردم برنامه‌های حزب را می‌شناسند و به خاطر عملکرد مثبت حزب در دوره‌های قبل به افراد معرفی شده توسط آن در آینده رأی می‌دهند و برعکس اگر عملکرد حزب مورد پذیرش مردم قرار نگیرد، مردم دیگر به آن حزب رأی نداده و در نتیجه آن حزب خود را اصلاح می‌کند تا بتواند رأی مردم را در دوره‌های بعد به خود جلب نماید.

مرحله سوم، نظارت دقیق بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدهاست. قانون انتخابات ایران در رابطه با سقف و میزان هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها سکوت کرده است و کاندیدها بدون هیچ سقفی به میزان دلخواه خویش تبلیغات می‌کنند که کارآمدترین راهکار برای جلوگیری از اسراف و ممانعت از زمینه‌های وابستگی نامزدها به باندهای ذی‌نفوذ مالی، تعیین مقررات مالی دقیق برای هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها می‌باشد؛ اغلب کشورهای پیشرفته نیز سقفی برای هزینه‌های تبلیغاتی نامزدها تعیین کرده‌اند، برای نمونه در کشور فرانسه به منظور کاهش وابستگی نامزدها به کانون‌های ثروت، دولت بخشی از هزینه‌های انتخاباتی مانند کاغذ، چاپ و توزیع اوراق تبلیغاتی را تامین می‌کند (احمدوند، ۱۳۹۴: ۱۲) در عین حال ممنوعیت‌هایی وجود دارد که اشخاص حقوقی به استثنای احزاب سیاسی نمی‌توانند در تأمین بودجه مبارزات انتخاباتی کاندیدایی مشارکت نمایند. بنابراین ایران نیز

مانند دیگر کشورها می‌تواند با تعیین مقررات مالی دقیق و ایجاد محدودیت برای هزینه‌های تبلیغاتی کاندیداها، سلامت و منصفانه بودن انتخابات را بیش از گذشته تضمین نماید. بنابراین قانون انتخابات ایران با بهره‌گیری از تجربه‌ی دیگر کشورها، می‌تواند میزان و سقف هزینه‌های تبلیغاتی انتخابات را مشخص کند.

منابع

۱. اعمایی، حسن (۱۳۹۸). «آسیب‌شناسی رابطه نظام حزبی و نظام انتخاباتی جمهوری اسلامی ایران»، *رهیافت سیاسی و بین‌المللی*، سال ۱۱، شماره ۱، ۱۸-۲۵.
۲. ادیانی، علی (۱۳۷۸). *آسیب‌شناسی انتخابات، جایگاه مجلس و مردم*، تهران: علی ادیانی.
۳. احمدی، فضل‌الله و نصیریانی خدیجه (۱۳۷۸). «تکنیک دلفی؛ ابزاری در تحقیق»، *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، سال ۱، شماره ۱۷۵، ۵۵.
۴. احمدوند، شجاع (۱۳۹۴). «درآمد مقایسه‌ای بر منابع مالی تبلیغات انتخابات (مطالعه نظام انتخابات ایران، فرانسه، روسیه و آمریکا)»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، سال هفتم، شماره ۴۹، ۱۲ امیری فرح‌آبادی، جعفر و همکاران (۱۳۹۵). «آسیب‌شناسی فرایند سیاست پژوهی در نظام آموزش عالی کشور»، *فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی*، س ۸، شماره ۴، ۱۴۴.
۵. بزرگمهری، مجید (۱۳۸۵). *بررسی تطبیقی نظام انتخاباتی جمهوری اسلامی ایران و فرانسه*، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۶. پنی‌هاشمی، میرقاسم (۱۳۹۵). *انتخابات ثبات سیاسی و امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۷. بنیانیان، حسن (۱۳۷۹). «مدلی بر آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی»، *مجموعه مقالات همایش آسیب‌های انقلاب اسلامی*، تهران: نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه صنعتی شریف.
۸. بشیریه، حسین (۱۳۸۲). *آموزش دانش سیاسی*، تهران: موسسه نگاه معاصر.
۹. جهانگیر، منصور (۱۳۸۱). *قوانین و مقررات مربوط به انتخابات جمهوری اسلامی ایران*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۰. خرمشاد، محمد باقر (۱۳۹۲). «نظام انتخاباتی در انتخابات مجلس شورای اسلامی»، *جستارهای سیاسی معاصر*، شماره ۳، سال ۳، ۵۶.
۱۱. رسولی، رضا (۱۳۹۳). «طراحی مدل تقویت ماندگاری سازمانی کارکنان دانش پایه؛ با استفاده از فن دلفی»، *فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی*، سال ۲۱، شماره ۶، ۱۷.

۱۲. درستی، هاجر (۱۳۹۳). «آسیب‌شناسی تبلیغات انتخاباتی مجلس شورای اسلامی در پرتو اصول حقوقی حاکم بر تبلیغات»، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۱، شماره ۸۰، ۹۰-۱۰۵.
۱۳. شیجاعی، اعظم (۱۳۹۲). «نقش احزاب سیاسی در نظام انتخابات ایران»، کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه اصفهان
۱۴. طحان نظیف، هادی (۱۳۹۹). «آسیب‌شناسی نظام حقوقی حاکم بر فرایندهای نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، سال ۴۹، شماره ۴، ۱۱۳۴-۱۱۴۰.
۱۵. عمید، حسن (۱۳۴۲). فرهنگ لغت عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر
۱۶. علیدوستی، سیروس (۱۳۸۵). «روش دلفی: مبانی، مراحل و نمونه‌هایی از کاربرد»، فصلنامه علمی-ترویجی مدیریت و توسعه، سال ۸، شماره ۳۱، ۶۶.
۱۷. فدایی، غلامرضا (۱۳۸۹). «طراحی مدل مدیریت تغییر در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران: مطالعه دلفی»، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، سال ۱۶، شماره ۳، ۱۰۰-۱۰۱.
۱۸. گلشن‌پژوه، محمدرضا (۱۳۸۸). بررسی تطبیقی نظام‌های انتخاباتی، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۱۹. مدنی، سید جلال‌الدین (۱۳۸۲). «انتخابات در ایران؛ گذشته و حال»، ماهنامه اندیشه و تاریخ سیاسی ایران معاصر، سال ۲، شماره ۱۵، ۶۶.
۲۰. ممی‌زاده، جعفر (۱۳۷۵). «فرهنگ شالوده‌سازمان»، مجله تدبیر، سال ۳، شماره ۶۱، ۱۰۰-۱۰۳.
۲۱. مشفق، محمد علی (۱۳۹۶)، کندوکاوی آسیب‌شناسانه بر نظام انتخابات، تهران: کویر
۲۲. هاشمی، میرقاسم (۱۳۹۵). انتخابات؛ ثبات سیاسی و امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۳. هریسی‌نژاد، کمال‌الدین (۱۳۸۰). «نظری بر ابعاد حقوقی انتخابات و راه‌های توسعه آن»، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، سال ۴۴، شماره ۱۸۰، ۲۸-۲۹.

24. Brodeur, Michael (2008) the Role of organizational Diagnosis in organizational learning. Antioch New England Graduate school, Journal of counseling and development.

25. Caner, A (2004), Blacks Law Dictionary, USA: Thomson

26. Harrop, Martin and Charlie Miller (1987), Election And voter : A Comparative Introduction , London Macmillan

- 27.Hus.chia-chien (2007). Delphi Technique: Making Sence of consensus. Practical Assessment , Research & Evaluation Journal,10-11.
- 28.Linstone, H.A. & Murray, T(2002). The Delphy method , Techniques amd Applications. Melbourne: Addison Wesley Publishing Compan
- 29.Rose , Richard and Others(2000), Internatinoal Encyclopedia of Election , London : Macmillan press.